

Over de **Arkprijs** van het juiste woord

Ludo Abicht

In mei 2001 kreeg Ludo Abicht de Arkprijs van het Vrije Woord uitgereikt. Zijn naam werd bijgegraveerd op de Ark. Het was de 51ste keer dat deze prijs werd uitgereikt. De aanleiding om in 1950 deze Arkprijs in te richten was de weigering om de Prijs van de Provincie Antwerpen toe te kennen aan Joachim Van Babylon van Marnix Gijzen. Een eenparige uitspraak van een pluralistische jury had de prijs toegewezen, maar een 'katholieke connectie' had druk uitgeoefend om de prijs niet toe te kennen aan een "onzedig schrijver en volksbederver"! Sindsdien is de Arkprijs van het Vrije Woord jaarlijks toegekend, o.a. aan Christine D'haen, Hugo Claus, Ivo Michiels, Daniël Robberechts, Willy Roggeman, Roger Van de Velde, de Internationale Nieuwe Scène, Robbe De Hert, Maurice De Wilde, Tone Brulin, Paul Goossens, Leo Apostel, Paula D'Hondt, GAL, Tom Lanoye, Guy van den Berghe, Wannes Van de Velde, Sophie De Schaepdrijver, Zak... En in 2001 dus aan Ludo Abicht! Op de avond van de uitreiking sprak de gevierde volgende tekst uit.

Tijdens de winter van 1965 voerde een cabaretgezelschap in Tuebingen een nogal contestataire versie van Schillers vrijheids tragedie **Don Carlos** op. Eén van de hoogtepunten in het klassieke stuk is het gesprek tussen de autoritaire koning van Spanje en de verlichte markies van Posa. Wanneer de koning zijn raadsheer vraagt, hoe hij met die opstandige Nederlanders moet omgaan, roept Posa uit: "Sire, geben Sie Gedankenfreiheit!" In de cabaretversie antwoordt Posa echter bloednuchter: "Sire, geben Sie Gedanken!"

Jaren later werd ik aan die repliek herinnerd door een sketch van Mr.Bean, die een telefoontoestel voor doven uitgevonden had: hij verving gewoon de rinkelende bel door een knipperlicht. Toen de telefoon overging en het lampje knipperde, snelde de opgetogen patiënt naar het toestel en nam vol verwachting de hoorn op.

Ik denk dat dit heel treffend het probleem illustreert van mensen die voldoende overtuigd zijn van het belang van het vrije woord om er een prijs rond uit te vaardigen, van zij die deze prijs ontvangen en van alle andere weldenkende en wakkere burgers die de verdediging van dat vrije woord noodzakelijk vinden voor het behoud en de ontwikkeling van de democratie. We weten, wat voor inspanningen het al die generaties voor ons gekost heeft, het recht op vrijheid van denken en vrije meningsuiting te veroveren en we zijn uiteraard vastbesloten dit recht onder geen beding te laten aantasten. De vraag is nu, hoe we deze verworvenheid die ons als een geboorterecht werd geschonken, niet alleen gaan beschermen, maar vooral, hoe we deze vrijheid gaan gebruiken.

Want laat ons even historisch eerlijk zijn: door het toeval van onze geboorte leven we hier en nu in een samenleving, waarin het uitoefenen van die vrije meningsuiting ons weliswaar last kan bezorgen, we kunnen er soms onze job door kwijtspelen, op een of andere zwarte lijst terecht komen, er soms ook vrienden en bondgenoten door verliezen, maar dat is toch verheugend weinig in vergelijking met de risico's van lijf, vrijheid en leven die nog niet zolang geleden in deze stad drukkers van ketterse geschriften liepen of, nog tijdens mijn jeugd, mensen die vrijuit hun mening zegden en verspreidden over de onmenselijke ideeën en misdaden van een fascistische bezetter. Het zou geweldig zijn, indien dergelijke vervolgingen van vrijmoedige sprekers alleen maar tot het verleden zouden behoren, uit een voorbij tijd waarin alleen de machthebbers en hun gewillige handlangers het 'voor het zeggen hadden'. We weten dat dit helaas niet het geval is. Het jaarlijkse verslag van onder meer **Amnesty International**, dat slechts een fractie van de vervolgingen van vrije denkers en sprekers bevat, wordt er voorlopig niet dunner op en de repressieve maatregelen tegen hen moeten in geen geval onderdoen voor de misdaden van de Inquisitie of de ondemocratische regimes van het verleden. Deze vergelijking met het nog recente verleden hier en de mensonwaardige toestanden elders, moeten ons niet alleen dankbaar stemmen, ook in een periode waarin het plegen van dit geheugen een beetje uit de mode is geraakt, maar ook onze solidariteit stimuleren en,

niet minder belangrijk, ons tot een gepaste bescheidenheid over onze eigen inbreng aansporen. Terwijl we hier samenzijn kan elk van ons minstens een dozijn actuele situaties noemen, waarin niet alleen het voorstel van een dergelijke prijs ondenkbaar zou zijn, maar waarin vele mensen zelfs moeite zouden hebben te begrijpen, wat zo iets als “het vrije woord” wel zou kunnen betekenen.

Indien we het ernstig menen met het uitreiken, aanvaarden en vieren van een dergelijke prijs, volgt daar als eerste punt vanzelfsprekend uit, dat er van vrije meningsuiting in de volle zin van het woord geen sprake kan zijn, zolang één mens niet van dit recht gebruik kan maken. Ik vrees dus, dat we onszelf vanavond opnieuw werk hebben bezorgd voor zowat de rest van ons leven, indien we de toestand van de wereld enigszins realistisch inschatten. Want het zal er niet alleen op aankomen, het vrije woord te koesteren, maar er op de eerste plaats voor te zorgen dat zo veel mogelijk mensen met zo weinig mogelijk risico's vrij kunnen spreken. “Gelukkig het land dat geen helden nodig heeft”, schreef Bertolt Brecht. Kent iemand een betere definitie van democratie? In het verleden hebben onze voorouders met schade en schande geleerd, wetten en praktische bezwaren in de weg te plaatsen van de naakte uitbuiting en de willekeur van een vrijheid die niets anders was dan een wapen in de handen van steeds nieuwe dominante klassen. Ze hebben zich daarom van deze vrijheid van uitbuiting moeten bevrijden. In hun politiek correcte ijver zijn ze vaak te ver gegaan en hebben ze van de bescherming van de gewone man en vrouw een betutteling gemaakt, ook dat moeten we durven toe te geven. Het gevolg was, dat de verdediger van het vrije woord, op zoek naar de beste samenlevingsvorm om die vrijheid te garanderen, zich tot zijn of haar ongenoegen tegen twee kanten moest weren: vanzelfsprekend tegen de boze heersende klassen, maar ook af en toe tegen de goede, iets te overrijverige wetgevers en censoren in het democratische kamp. Soms leek het er wel op dat zowel de uitbuiters als de leiders van de democratische bewegingen de mogelijkheid van de mensen, voor zichzelf te spreken en zich op die manier effectief te ontvoogden, zwaar onderschatten. De vrije spreker, die deze dubbele bevoogding moet aanklagen, geraakt daardoor geïsoleerd en kwetsbaar. Neem de Amerikaans-Italiaanse linkse auteur Paul Piccone, die in de jaren zeventig in Rome vol overtuiging mee opstapte in de 1 mei optocht. Toen de oproerpolitie begon te chargeren, verdwenen de communisten, de sociaal-democraten, de anarchisten en de aanhangers van ‘Il Manifesto’ volgens afspraak elk in hun eigen zijstraat. Piccone, die tot geen enkele van deze groepen behoorde, stond plotseling alleen op het kruispunt en werd door de gefrustreerde agenten vakkundig afgerost. Dichter bij huis schreef Gie Vandenbergh zowat de beste wetenschappelijke weerlegging van de dwaze en weerzinwekkende theorieën van de Holocaustontkenners. Daardoor is hij terecht in die duistere kringen een *bête noire* – of moeten we zeggen *rouge*? – geworden. In hetzelfde boek toonde hij echter ook aan, dat die Holocaust misbruikt wordt als argument in de strijd tegen de Palestijnse emancipatie en verzette hij zich bovendien tegen een wettelijk verbod op het uiten van revisionistische, lees negationistische standpunten, waarmee hij meteen in andere kringen verdacht werd. Ik zou hem niet aanraden, onbeschermd en zonder lidkaart aan één of andere betoging deel te nemen. Indien we ooit een wereld willen bouwen, waarin de Piccones en Vandenberghes zich vrij kunnen uiten zonder afgeranseld of gecoöpteerd te worden – ik weet niet wat het ergste is -, zullen we moeten leren ongebonden met elkaar te communiceren. En communicatie kan slechts slagen, wanneer we het eens zijn over de termen die we gebruiken. Zolang er goede en slechte vluchtelingen en slachtoffers zijn, goede en slechte dictatoren en goede en slechte strafkampen, zolang Amerikaanse presidenten boutades verkondigen over despoten in de stijl van “sure he’s a bastard, but he is our bastard!” Zolang Turkse premiers de Armeense genocide en de onderdrukking van de Koerden als non-events uit de onderhandelingen met het democratische West-Europa mogen weren, en zolang een gesprek over Tibet of de executies in China in progressieve kringen niet helemaal koosjer is, hebben we niet eens het laagste niveau van communicatie bereikt. Misschien moeten we eerst akkoord gaan over de definities, voor we gebruik maken van ons recht op vrije meningsuiting. Maar er is meer aan de hand: moeten we niet, om nog eens Brecht te citeren, zeggen “erst kommt das Fressen, dann kommt das freie Wort”? Bestaat, met andere woorden, de eerste taak van de verdedigers van de vrijheid van spreken er niet in, ervoor te zorgen dat iedereen een min of meer behoorlijk materieel bestaan heeft? Of we dit niet zo abstract utopische doel nu zullen bereiken via een doorgedreven sociaal gecorrigeerde markteconomie, een van bovenaf gedirigeerde planeconomie, een organisch anarchisme of een totaal nieuw concept moet het onderwerp van vrije communicatie tussen aanhangers van al deze theorieën zijn. Niet in de hoop een of ander compromis te bereiken – noem het de Derde of de Vierde weg – wél omdat het verleden ons geleerd heeft, dat vooralsnog geen van de voorgestelde heilsoplossingen geslaagd is en we daarom best aandachtig aan een synthese sleutelen die bij nader toezien voorlopig niemand op zak heeft. Daarom is het uiterst belangrijk, dat we de argumenten van onze tegenstanders ernstig nemen, want alleen zo kunnen we ze ofwel verwerpen of een noodzakelijke correctie aan onze eigen opvattingen aan brengen. De Franse

filosoof Henri de Lubac was berucht geworden, omdat hij in een debat zijn wederwoord altijd begon met een uiterst correcte, heldere samenvatting van de argumenten van zijn opponent. Nadat deze volmondig en meestal enthousiast had toegegeven, dat de Lubac hem volkomen begrepen had, toonde deze aan, waarom de zonet samengevatte theorie in feite onhoudbaar was. Of hij gaf zelf toe, dat hij, de Lubac, zich op bepaalde punten vergist had en zijn tegenstander gelijk moest geven. Zelf ben ik er nog steeds van overtuigd dat er, zolang het kapitalisme leeft en heerst, geen beter methode is om dit systeem te begrijpen dan het marxisme. Dit wil hoegenaamd niet zeggen dat ik me daardoor ook verplicht voel, alle halfslachtige of faliekant afgelopen historische pogingen, een samenleving volgens deze marxistische principes op te bouwen – en gewoonlijk op te dringen – met allerlei wetenschappelijk onverdedigbare sofismen te gaan goedpraten, integendeel. De discussie is dus open, maar wie bang is vuile handen te krijgen door die van een oprechte tegenstander te schudden, veroordeelt zichzelf tot een intellectuele en morele sterilité die per definitie weinig vruchtbaar kan zijn. Ik ben geen grote bewonderaar van ex-premier Ehud Barak van Israël, maar ik was getroffen door zijn onverwachte bekentenis dat hij, indien hij toevallig als Palestijn in de bezette gebieden geboren was, hoogstwaarschijnlijk lid zou worden zijn van Al-Fath. Daarmee is het conflict in het Midden-Oosten wel niet opgelost, maar een dergelijke uitspraak opent perspectieven. Het toont aan, dat ook ons vrije denken voor een groot gedeelte bepaald wordt door onze afkomst en omgeving en hoe moeilijk het is, van de verdediging van de eigen belangen al was het maar virtueel afstand te doen om – heel even – de dingen vanuit een ander, vreemd oogpunt te bekijken. Dat is uiteindelijk de bedoeling van wat ik interculturaliteit noem: natuurlijk hebben alle spelers op het sociale veld iets te verdedigen en te verliezen, maar het is pas wanneer je begint te beseffen, hoe die anderen een zelfde situatie zien en analyseren, dat de uitwisseling verrijkend wordt. Zo moet het bijvoorbeeld mogelijk zijn, bij alle begrip voor de historische, sociale, culturele en religieuze oorzaken die verklaren, waarom bepaalde gesprekspartners onze visie over de gelijkwaardigheid van man en vrouw gewoon niet kunnen begrijpen en daarom afkeuren, deze geëmancipeerde visie met kracht te blijven verdedigen. Wie dit beschouwt als een voorbeeld van laatkolonialistische arrogantie, zoiets als ‘eigen visie eerst’, vergist zich volgens mij grondig. Niet alle opinies en visies zijn gelijkwaardig omdat iedereen nu eenmaal opinies heeft. Net als die ander de vrijheid moet hebben, zijn visie uit te leggen en te verdedigen, hebben wij het recht en zelfs de plicht, onze visie daartegenover, als op dat specifieke punt superieur, te verdedigen. Om toch nog maar eens Mao-tse-Tung te parafraseren: “de uitoefening van het vrije woord is geen theekransje”, waar iedereen babbelt en niemand verondersteld wordt, iets substantieels te zeggen.

Dit brengt me tot de kern van mijn betoog, namelijk een pleidooi voor een ‘Arkprijs van het juiste woord.’ In zijn laatste seminaries onderzocht Michel Foucault de kunst van het vrijmoedige spreken, de parrèsia (le franc-parler) die hij in de tragedies van Euripides en latere auteurs ontdekt had. Een eerste definitie van de parrèsias-tès, de vrijmoedige spreker, is die van iemand die overal en altijd zijn mening zegt, ongehinderd hoe dwaas of zelfs schadelijk voor de samenleving zijn woorden ook mogen zijn. Een vrijmoedige zegt wat hij denkt en daarmee uit. Later ging hij deze definitie nuanceren: een parrèsias-tès spreekt nooit vanuit het gezag, maar altijd vanuit een sociaal of politiek ondergeschikte positie. De parrèsia is een spreken dat zich tot de machtigen richt en hen zonodig, en dat is bijna altijd het geval, onprettige dingen vertelt. Daarom is dit vrije spreken riskant en nooit zonder gevaar, maar een echte vrijmoedige spreker moet bereid zijn, zijn goederen, zijn gezondheid, zijn vrijheid en zelfs zijn leven te riskeren om de waarheid te blijven verkondigen. In zover kan hij vergeleken worden met de bijbelse profeten die ook niet bepaald geliefd waren bij de koningen van Israël en Juda, aan wie ze luidop en welsprekend het verraad van het Verbond, hun asociaal gedrag én hun etnocentrische politiek verweten. Het is dan ook geen wonder dat de joodse, christelijke en islamitische ketteren van alle eeuwen daarna, tot onder meer een Noam Chomsky en een David Grossman, de bevrijdingstheologen en de huidige islamitische dissidenten, zich op deze profetische traditie beroepen hebben. Hierin komen de beste elementen uit de twee wortels van onze beschaving samen.

Foucault ging echter nog verder: een vrijmoedig spreker in het klassieke Griekenland moest niet alleen vrijuit zijn mening verkondigen, maar erover waken dat wat hij zei ook de waarheid was. Het was anders gezegd niet voldoende vrij te spreken. De spreker had ook de plicht, de juiste dingen te zeggen, dat wil zeggen altijd kritisch te staan tegenover zijn eigen opinies. Door de voortdurende confrontatie met andere opinies en de steeds veranderende omstandigheden moest hij zijn eigen mening kunnen herzien en zonodig corrigeren. We weten allen uit eigen ervaring, hoe moeilijk dat is, in feite veel moeilijker dan vrijuit te spreken. Wie geeft graag toe dat hij zich schromelijk vergist heeft en, vooral, dat een bepaalde tegenstander het dan toch bij het rechte eind had, stel je voor. Toch denk ik, dat dit onze ware taak is. Dat

betekent dat we, in plaats van ons overal politiek correct te uiten, we ononderbroken politiek, wat hier samenvalt met ethisch, corrigerend en vooral zelfcorrigerend moeten zijn. Wie ervan overtuigd is, de rechte weg eens en voorgoed te hebben gevonden, zit al op het verkeerde pad, zei één van de grote chassidische wijzen uit de achttiende eeuw. Want de rechte weg kan alleen hij of zij vinden die erkent dat er meerdere wegen zijn en dat geen enkele daarvan het monopolie van de waarheid bezit. In de hoop dat we elkaar in de jaren die volgen af en toe op één van die vele wegen ontmoeten, even bijpraten om dan lichtjes hoofdschuddend maar niet zonder respect onze eigen weg te vervolgen, dank ik u, de jury en de sprekers voor deze avond die, voorzichtig uitgedrukt, n'était guère évident.